

BEER KÖNYVE MÁRIA TERÉZIA ÉS II. JÓZSEF KERESKEDELMI POLITIKÁJÁRÓL.

Írta: DR. LENGYEL JÁNOS.

Beer Adolf az osztrák kvótabizottság volt előadójának könyve *) a magyar gazdaságtörténetre nézve is fontos. Nem annyira közvetlen magyar adatai miatt, mert csak szórványosan találunk benne egyet-mást, mint inkább azért, hogy az osztrák kormány kereskedelmi politikájának elég jellemző képét nyújtja, többnyire eddig ismeretlen levéltári források alapján.

E politikát pedig, különösen a XVIII. századból mentül jobban kell megismernünk, hisz éppen az osztrák forgalmi és vámpolitika ártott legtöbbet a magyar közgazdaságnak, ebben nyert kifejezést egész gazdasági ellentétünk.

Az osztrák ipar és kereskedelem időnkénti helyzete adja meg magyarázatát az osztrák központi kormány magatartásának mind a külfölddel, mind hazánkkal szemben. A döntő körök, központi szervek és a vezető osztrák közgazdák nézeteinek megvilágítására sok érdekes adatot találunk Beernél.

A magyar gazdaságtörténésznek, erre a korszakra: a felvilágosodott abszolútizmus korára, szintén óriás anyag áll rendelkezésére a hazai levéltárakban. A jelentések, emlékiratok, kimutatások számai részletes bepillantást engednek vetni kezdetleges gazdasági viszonyainkra. Voltak nálunk is helyes gazdasági érzékkel bíró reformerek, kik azonban minden törekvésük daczára sem voltak képesek az ország gazdasági függetlenségét kivívni. Maradt minden a régi helyzetben, a mit *Berzeviczy* Gergely igen találóan jellemzett „status colonialis“-nak.**)

E helyzetnek s e küzdelmeknek mélyebb elemzése azonban lehetetlen azon gazdaságpolitikai titkos rugók ismerete nélkül, a melyek Bécsben

*) Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Josef II. von Adolf Beer. Wien. 1899.

**) „Atque inde patet Hungariam ad eum statum positam fuisse, qui colonialis dicitur, quive inter gentes barbaras Indicas ac nonnullas Europae provincias obtinet.“ *De Commercio et Industria Hung.*

működtek. Ennélfogva a Beer könyvéből, közvetett módon képet nyerünk a mult századi magyar közgazdaságról is, ha a bécsi körök kereskedelmi politikájával van módunkban alaposabban megismerkednünk.

I.

Az állami beavatkozás, a közgazdasági téren, sohasem volt hatalmasabb, mint Mária Terézia és II. József alatt.

Az 1749-ben fölállított bécsi udvari „Commerzienrath“ az osztrák ipar fölvirágzását merőben protekcionisztikus politikával vélte előmozdithatni. Annyira át volt hatva mindenki e rendszer igazságától, hogy e korban alig elvéve találkozunk egy-egy szabadelvűbb gondolkozású államférfiival.

A kormány nemcsak kifelé, a külfölddel szemben zárt el minden utat, a legkőrmönfontabb eszközökkel, hanem a belföldi vámok segítségével még az egyes országok, sőt egy-egy vidék kereskedelmét is megakasztotta, céljai érdekében. E tarifa-politika mesterkéltséget teremtett és csak fokozta a monarchia különböző részei közt fönnálló régi természetes ellentétet.

Ez a rendszer II. József alatt érte el tetőpontját.

Az 1784-iki pátensben találjuk a császár vámintézkedéseinek indokolását. Szerinte a fogyasztó közönség tisztán előítéletből ragaszkodik a külföldi gyártmányokhoz. „Diesem Übel Einhalt zu thun solle entbehrlichen fremden Waaren, durch höhere Belegung einiger massen der Eingang erschwert werden um dadurch den Nationalverzehr zu versetzen, die inländischen Erzeugnisse zu suchen.“

A behozatali vámok jövedelmét a belföldi ipar támogatására szolgáló kereskedelmi alapra kívánta fordíttatni, hogy a mit a külföldi áruk fogyasztása elvon a nemzetgazdaságtól, némileg ezen az uton pótoltságé vissza.

A tilalmak nem vonatkoztak a *toscanai*, *mantuai*, *magyarországi* és *németalföldi* termékekre. A magyarországi és az örökös tartományoknak a belső ványvonalon kívül eső részeiből behozott áruk, mérsékelt vám alá estek, így például a magyar és galicziai kézműárúk rendesen a külföldi vám felét fizették.

A mi a közgazdasági elméletet és gyakorlati kivitelét illeti, a mult század nyolczadik tizedéig a *védvamosok* voltak többségben. Később mindegyre szabadelvűbb irányzat mutatkozott.

Raab 1774-ben egyenesen kimondta, hogy nagyon kérdéses, vajjon azon iparágak, melyek az utolsó 30 év alatt kifejlődtek, csakugyan a védvámpolitika szüleményei-e? Véleménye szerint a legvirágzóbb gyárak

Csehország, Morvaország és Sziléziában éppen a kereskedelmi szabadság idejében keletkeztek. *Hägelin* szintén elveté a merkantil-rendszert. *Sonnenfels* bár sokban physiokrata elveket vallott, a közéletben haladt és nem utasította vissza mereven a kormánynak gazdasági téren való beavatkozását.

A szabad kereskedelem legkövetkezetesebb híve *Zinzendorf* Károly gróf volt, kinek emlékiratai a XVIII. század gazdasági viszonyaira elsőrendű forrást nyújtanak. Gazdasági kiváló szakismereteit, habár az ellenkező iskolához tartozott, II. József császár is elismerte.

Ő gyakorolta a legélesebb kritikát. Sajátságosnak tartotta, hogy néhány gyáros örökös panaszai a kormányt mennyire nyugtalanítják. Lesújtólag nyilatkozott az olyan kézművekről, a melyek évtizedek óta élvezik az állam segítségét, és még sem tudnak lábukra állani. A kereskedelem ne legyen a háboruszkodás eszköze, hanem gazdasági kapocs, mely a nemzeteket összefűzze. Nem létezhetik ártalmas passzív külkereskedelem, mivel a nemzetek gazdagságát nem csupán a felhalmozott nemes érczkészletből kell megítélni. Az annyira magasztalt „kereskedelmi mérleg“ tana tisztán agyrém, amelynek szüleményei a legbonyolultabb táblázatok és kimutatások. Eltekintve a helytelen elvtől, melynek szolgálatában állanak e kereskedelmi táblázatok, teljesen megbizhatatlanok is egyszersmind.

De az uralkodó rendszer, e mesterségesen kiszabott keretek közt is, ideálja megvalósítására a hatalom összes eszközeit szívós kitarással és sok eredményyel alkalmazta.

Lássuk legelőször is a *belkereskedelem* terén véghezvitt intézkedéseket.

A legsúlyosabb baj a múlt században az volt, hogy az egész birodalomban a *forgalmi vonalak* a legszánandóbb állapotban voltak, mely minden rendszeres szárazföldi vagy vízi közlekedést megakasztott.

Az e téren megindított akció eredményeként, a főbb utépítkezések közül kiemelendő a Bécsből Brünnebe, illetőleg Prágába vezető utak III. Károly s a Bécs—Trieszt közti nagy közlekedési vonal kiépítése Mária Terézia alatt.

III. Károly óta egyre hangoztatják a vizszabályozás szükségét, de a tervek megvalósítását még Mária Terézia korában is a pénzhány, de főkép a bürokratikus gépezet nehézkessége hátráltatta.

Báró Sterndahl nagyobbszerű tervekkel lépett fel a Dunának a Moldva és Elbával, valamint a Morva folyónak az Oderával való összeköttetését illetőleg. E vizszabályozási tervezetekre csak vontatva feleltek a hatóságok, a cseh gubernium és a Commerzienrath. A főakadályt a nagyköltségek képezték, melyek Hatzfeld jelentése szerint 2—3 milliót igényeltek. A sok terv közül végre 1774-ben a Moldva szabályozásával elkészültek.

A mi a magyar vízszabályozásokat illeti, a Commerzienrath 1753. július 13-iki protocolluma a *Béga-csatorna* kijavítását hagyta helyben; 1754. december 21-én a *Száva*, 1767. február 11-én pedig a *Maros* és *Kulpa* hajózhatóvá tételét rendelte el. Az egész ügyet *Raab* udvari tanácsosra bízták, ki 1773-ban hozzá is fogott a terv kiviteléhez.

Egy másik javaslat, a *Fremont-é*, oda irányult, hogy *Sziszek* alatt a *Szávát* a *Dunával* kössék össze, Mária Terézia Eszterházy Ferencz gróf főkancellárhoz 1780. aug. 16-án intézett legfelsőbb kéziratával pedig a Duna *Pozsony—Bécs* közti vonalának, valamint a Garam és Rába szabályozását hagyta meg.

A *Murának Leobentől* a *Duna* torkolatáig való szabályozását, bár az főképp a stíriai vas és bor forgalmát emelte volna, a stájer rendek azzal az indokolással ejtették el, hogy szükségesebb adósságot fizetni, mint sem ilyenekre költenek.

A forgalmi vonalak jobb karba helyezése mellett a bécsi kereskedelmi udvari bizottság 1755. óta az egyes országokba biztosokat küldött ki, kik a helyszínen tapasztaltak alapján tegyenek jelentést arról, hogy a kormány micsoda intézkedéseket tegyen a *belső kereskedelem* emelésére. *)

Chotek utasításában, a mit ő az Alsó-Ausztriába kirendelt kereskedelmi bizottság részére 1754. jan. 4-én készített, megtaláljuk az egész kereskedelmi programmot.

E szerint a kereskedelmi ügyeket ezentul egységesebb elvek alapján, lehetőleg rövid uton kell elintézni. A főczél: az osztrák gyár- és kézmű-ipar versenyképességének előmozdítása. Mesterséges eszközökkel kényszerforgalomba hozandók az osztrák ipartermékek. Főleg a bécsi kereskedőket akarták kizárólag a belföldi piacra szorítani, akik e miatt a kormánnyal szemben nagy ellentállást fejtettek ki. Egyik emlékiratukban tudtul adják a kormánynak, hogy a belföldi czikkek a külföldiekkel szemben a fogyasztás igényeit ki nem elégíthetik, mert rosszabb minőségükön felül még 80°/o-kal drágábbak is.

A külföldi kereskedelmet megszorító intézkedéseket némileg azzal enyhítették, hogy 1764-ben a pilseni, brünni, olműtzi, bécsi, kremsi, linzi és gráci sokadalmakon az elárusítást a külföldieknek is megengedték. Éppen csak a házalástól tiltották el őket. E korlátozást azzal indokolták, hogy másképp az osztrák pénz külföldre vándorol, a mi az akkori felgóság szerint a gazdasági egyensúlyt megbontaná.

Szilézia elszakadása súlyos csapást mért az osztrák, nevezetesen

*) Gróf *Haugwitz* és *Procop* biztosoknak *Magyarország* kereskedelmi viszonyairól szóló 1755. évi jelentését l. a Szemle 1897. évf. 201—40. lapján.

a csehországi kereskedelemre, hisz főleg a *boroszlóiak* közvetítették az ipari termékek forgalmát s egyáltalán Ausztriában, nagyobb szerű vállalkozásokat külföldiek vittek keresztül. Maga a kormány is megvallotta, hogy az osztrák alattvalók szervezettebb hitel és szakismeretek hiányában nem képesek a külföldiekkel versenyezni. A nagyobb üzleti szellem, valamint a kereskedelem föllendülését előmozdítandó, a kormány szabadalmakkal látta el a megtelepedett külföldi kereskedőket. E szabadalmazási rendszer különben már egy századja divott, *I. Lipót* uralkodása alatt nyerték el a *külföldiek* első nagy *szabadságlevelüket*.

Heves küzdelmet fejtettek az osztrák kereskedők az idegeneknek e rájuk nézve sérelmes mentességeivel szemben. Végre sikerült Mária Terézia alatt odahatniok, hogy az 1774. május 23-iki nyílt parancs kedvezményes helyzetükben meghagyta ugyan őket, de áruraktározási szabadságaikat eltörülte.

Bécs *pénzforgalmát* is legnagyobb részét külföldi üzerek bonyolították le. A külkereskedelemnek a vámtilalmak miatti csökkenésével, a külföldiek közül sokan tőkájukat ipari vállalatokba fektették.

A *hitelügy* szervezése csak lassan haladt elő, még II. József is idegenkedett bankok alapításától. Itt is megnyilatkozott az állami beavatkozás rendszere, csak egyetlen intézetet szabadalmaztak: a brünni hitelbankot. 1751. január 9-én alapították e hitelintézetet, mely eleinte csak kölesönügyletekkel foglalkozott. Nem volt azonban tulajdonképeni bank jellege, mert később különféle árukkal, nevezetesen posztó és vászonműekkel is kereskedett s mint kiemelik, a bank 25 év alatt 11.777,410 forint értékű ipari és nyersterméket hozott forgalomba.

A Bécsben 1787-ben megalakult kereskedelmi-, hitel- és leszámítoló bank szintén szabadalmazott volt, amit a fennálló rendszer mellett természetesen találtak. A kamatláb megállapításánál is szabályozólag igyekezett a kormány befolyjni, 4%-ra szabván a maximumot; minthogy azonban az ilyes korlátozás a kereskedelmi hitel lényegével ellenkezett, nemsokára visszavonták.

A *belkereskedelem* érdekében Mária Terézia buzgón fáradozott azon, hogy az *osztrák tartományok* és *Magyarország* között élénkebbé tegye a kereskedelmi forgalmat.

A XVIII. század első tizedeiben *Bécset* és *Linzet* elég sűrűen is látogatták a magyar kereskedők. A vámemelések azonban 1726. óta lassanként *Brünn* felé terelték őket, míg végre 1728-ban teljesen elfordulván az osztrák piactól, kizárólag *Boroszlót* és főképp *Lipcsét* keresték fel, nemcsak azért, mert a különféle vámok és illetékek zaklatásától védve voltak, hanem mert itt nagyobb *hitelt* is élvezhettek, mint Ausztriában. A kereskedelmi mérleg emberei fájdalmasan jajdultak fel

arra a mintegy 3.000,000 frtnyi veszteségre, amely így a magyar kereslet csökkenése következtében állott elő.

A bécsi kereskedők az 1673. évi vámtarifa alapján való kereskedelmi szabadság visszaállítását *) követelték. Csakis így vélték elérhetőnek, hogy mint azelőtt, úgy most is Bécs közvetítse mind a külföldi, mind az osztrák áruk forgalmát Magyarországgal. A kereskedelmi hatóság azonban, élén *Chotek* Rudolf gróffal, nem hajlott emlékiratukra.

A sűrűbb kereskedelmi forgalom legnagyobb akadályát a temérdek közbenső vám és illeték képezte.

Mária Terézia tett ugyan e tekintetben néhány intézkedést a Bécs és Magyarország közti forgalom megkönnyítésére. Az 1755. márcz. 24-iki rendeletben a hainburgi, schwechati, pölsenkircheni, brucki, petronelli és himbergi vámokat beszüntette, illetőleg azokat, a vámszedésre jogosult uraktól megváltatta.

Jellemző egy kelet nélküli iratocska: „*Reflexiones was für Verfügungungen von seithen Hungern in 30-sten weesen zur Beförderung der Commerciü vorzunehmen.*“ E szerint a magyar harminczadosoknak adandó 50 frtnyi „douceur“ a legbiztosabb mód volt az ügyek előmozdítására. Sok németbirodalmi árut csempészték be ily módon *Lengyelországon* át, a Kárpátokon keresztül Magyarországra. Török czégek színe alatt is sokat lehetett behozni, mivel a török kereskedők csak a szerződéses 50% vámtételt fizették. A Commerzienrath sokat foglalkozott e kérdéssel, hogy mikép vehetné elejét e kijátszásoknak.

Szigorubb vámkezelést rendelt el a *lengyel* és *sziléziai* határon, továbbá Bécsben áruraktárak felállítását vette tervebe olyan cikkek felhalmozására, a melyeket eddig Lipcsében szoktak vásárolni magyar kereskedők. *Sinzenndorf* Fülöp gróf azt ajánlotta, hogy *Krems* városát a magyar és erdélyi kereskedők számára szabad kereskedelmi helynek nyilvánítsák ki. A Commerzienrath e tervet elvetette, bár az Mária Terézia tetszését megnyerte.

A védvamos politika nyomása alatt Mária Terézia elhatározta, hogy a külföldi áruk behozatali tilalmát Magyarországra is kiterjeszti, de előzetesen 1764. január 31-én a magyar és erdélyi kancelláriát akarta meghallgatni. A Commerzienrath mégis úgy vélekedett, hogy olyan cikkek, melyeket az osztrákok még sem állíthatnak elő kellő mennyiségben, Magyarországra külföldről bevihetők volnának. Többek közt a *lengyel* és *moszkvai* durvább vászonneműek kitiltása nagyon sujtaná azt az élénk cserekereskedelmet, melyet a magyar borral üznek. A finomabb vászon- és selyemárak behozatala már bátran kizárható,

*) V. ö. a Szemle 1897. évf. 398—409. l.

mert az osztrák ipar ezen ága meglehetősen kifejlődött, sőt a nagyobb-foku magyar fogyasztás következtében még jobban felvirágozhatnék.

Daczára a magyar és erdélyi kancelláriák ellenvetéseinek s az 1764. évi országgyűlés tiltakozásának, hazánk gazdasági elszigetelése mégis végbe ment, mert Mária Terézia 1766. január 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával a behozatali tilalomnak Magyarországra való kiterjesztését elrendelte.

Míg így az osztrák ipari termékeknek erőszakos módon piacot hódított az osztrák kormány, addig Magyarországnak még *mezőgazdasági* kivitelét is nagy mértékben korlátozta. A magyar búzának Ausztriába hozatalát teljesen az osztrák szükséglet és termelési viszonyok alakulása szerint engedték meg. Így pl. az 1770-iki gabonahiány alkalmával a tengeren sem engedtek magyar gabonát kivinni, hogy mindent az osztrák fogyasztásnak biztosítsanak.

Nyerstermékek csak az ipari feldolgozásra szükséges mennyiségben bocsáttattak be.

Magyarország *állatkivitelét* is ellenséges szemmel nézték, s ha itt-ott találkoztak is egyes szabadelvűbb gondolkodók, a többség szűkeklően ellenkezett. *Wrba* gróf a „*Ministerial Bancodeputation*“ elnöke nem látta be okát, miért kellene a magyar ökröt kedvezményben részesíteni, mindezt a már ismeretes egyoldalú szempontból, nehogy a magyar külkereskedelmi mérleg valamikép aktiv lehessen.

Ilyetén módon egyedül a *tengerparti kereskedelem* föllendülésétől függött a magyar közgazdaság felvirágzása.

Az első kísérletet a *Bánságnak* a tengeremlékkel való kereskedelmi összekötésére *Schley* Tivadar nevű százados tette 1757-ben. Gastl főhadnaggyal közösen épített 3 hajón ugyanis *gabonát, viaszkot, sőt és füstölt húst* szállított *Trieszt* és *Fiuméba*. A közlekedési vonalak hiányossága s a csekély vagyonbiztonság azonban, nagy akadályokat gördített a rendszeresebb kereskedelmi forgalom elé. Még a haditanács pártfogását is kikérték. Mégis *Schley* eleinte elég jó üzleteket csinálhatott, mert csakhamar Bécsbe hívták s ott a Száván, Kulpán és a Károly-uton egy kincstári költségen eszközöndő kereskedelmi vállalattal bízták meg. *Schley*, 1759. márcz. 17-iki jelentése szerint 100%-nyi nyereséggel dolgozott, főleg *buzát* és *füstölt húst* szállított. E kedvező eredményre a trieszti intendenza alkalmazottját, *Raab*-ot bízták meg, hogy foglalkozzék a bánsági kereskedelem kérdésével. *Raab* 1759. november 29-én kelt jelentésében főleg a *gabonakereskedeleme*re fektetett nagy súlyt. *Olaszország* szerinte elég biztos piacul fog szolgálni, nevezetesen rossz termés idején. Kiemelte azonban, hogy a magyar búzának legnagyobb hibája az, hogy *nem tiszta és földszagu*. A népet hivatalból, esetleg birságotlással kellene

arra szorítani, hogy tiszta magot vessen, továbbá felvilágosítani, hogy ha már *vermekbe* helyezi is el termését, *toscanai módra* szalmával bélelje ki azokat. A hajózás nehézségeitől eltekintve, még az is megoldásra vár, miként továbbittassék a szállítmány *Károlyváros*on túl, a fuvarozási eszközök elégtelensége miatt. Idegen elemek *telepítését* hathatós eszköznek tartja a vidék felvirágoztatására, főleg a horvátok gazdasági műveltségének fejlesztése okából.

Ezen előtanulmányok után 1759-ben 50,000 alaptökével 500 frt névértékű részvényekkel megalakult a „Temesvári Kereskedelmi Társaság”. Alaptökeje egyre emelkedett, úgyhogy 1764-ig megnégyszereződött.

A tengerpartra gabnát, hüvelyes veteményeket, hamuzsirt, dohányt, szalonnát és gyapjút szállított e társaság, viszont fűszerféléket, általában gyarmatárúkat hozott be. Kezdetben igen jó hírnévnek örvendett s magának Mária Teréziának rendeletére az üzletben a kereskedelmi pénztár 56,500 frt erejéig részesedett.

A kormány hathatós pártfogásban részesítette, így Fremont vizsgálóügyi munkálatokkal bízott meg e célból. A tengerpartra szállított áruk vámmentességben részesültek. A nagy állami beavatkozás azonban, úgy látszik, bénítólag hatott az üzleti szellemre, mert bürokratikusán kezelték az ügyeket. Jól mondta *Raab*, e korszak egyik legeszesebb közgazdája: „Aus der Temesvarer Handelscompagnie könne was grosses werden, wenn man nur wolle und erfahrene Handelsleute und nicht *Cameralofficianten* das Steuerruder führen würden.“

Később azonban a társulat túlmélt a kereskedelmi vállalkozás körén és ipari termeléssel is foglalkozott. Többek közt *posztó*-, *dohány*- és *üveggyárat*, *Buccariban* pedig *fonóházat* létesített.

A Commerzienrath 1764. ápr. 9-iki jelentéséből kitűnik, hogy a vállalat 220,000 frtnyi alaptökéjét helytelenül beruházásokba fektette; nevezetesen *építkezésekbe*; a *czukorfinomításhoz* nem értett, *viaszk* és *rozsolis-gyártásba* is mélyen belebocsátkozott. A czélszerű vállalkozási szellem hiányában az üzleti veszteség már 1760-ban 357,478 frt 38 krt tett ki. Jellemező különben, hogy a társaság az *Angliából* behozott *finomított czukrot* a saját czége alatt hozta forgalomba. A biztos bukás elől csak azzal menekülhetett, hogy 1766-ban a trieszti kereskedelmi társasággal egyesült, de 1773. táján végleg megszűnt.

II. József az ő közigazgatási és politikai központosító irányzatának folyományaképp, az *osztrák tartományok* és *Magyarország* között *egységes vámterületet* törekedett létesíteni.

Valószínű, hogy *Zinzendorf* Károly nagy mértékben befolyt az uralkodó vámpolitikai intézkedéseire, ha nem is közvetlenül, hiszen az ellenkező gazdasági iskolához tartozott.

Az uralkodó 1781. szeptember 8-ikán kelt kéziratában utasítá *Kolowrat* grófot, hogy vitassa meg e kérdést. A bizottság azonban a reformot ellenezte. Részletesebb felvilágosítást kért, hogy vajjon a császár a belföldi vámokat egyáltalán mindenféle árura, vagy csak az iparcikkekre nézve akarja-e megszüntetni. Az utóbbiakra nem tartotta a tervet veszedelmesnek, de igenis félt a *magyar bor* és egyéb *mezőgazdasági* termékek szabad kivitelétől, ami az osztrák gazdaság hasonló mívelési ágait jelentékenyen sujtaná. Az államtanácsban megoszlottak a vélemények s többen határozottan rokonszenveztek Zinzendorf nézetével.

A császár mindenekelőtt a két ország forgalmának lehető megkönnyítését rendelte el, a míg oda fejlődhetnek a viszonyok, hogy az egységes vámkezelés kivihető lesz. *Eger* tanácsos is nagyon fölkarolta a szorosabb gazdasági kapocs létesítésének eszméjét. 1782. június 22-iki iratában kifejté, hogy mindkét rész gazdasági érdekközösségéből kell kiindulni. Helytelenül történt eddig, midőn az egyik félre előnyös intézkedéseket, a másik ellenséges szemmel nézte. Szabadelvűbb gazdasági politika mellett az érdekek kölcsönösen kiegyenlítődnének.

Tényleges eredményre azonban ezek az eszmecserék nem vezettek. A közbenső vámok teljes eltörlése csak egy általános pénzügyi reformmal kapcsolatban lett volna kivihető.

Egyöntetűbb eljárás meghonosítása céljából II. József *Kolowrat* grófnak meghagyta 1784. ápr. 28-án, hogy az osztrák tartományok vámtarifájának megállapításánál a magyar udvari kancellária előadóját is hívja meg a bizottsági tárgyalásra. Az 1784. július 6-án megtartott értekezlet szerint az új vámtételeket Magyarországra is kiterjesztették azon megszorítással, hogy azok itt csak hat hóval később, 1785. április elsején lépjenek életbe.

1786. április 24-én hozta meg II. József nevezetes rendelkezését, hogy t. i. ezentúl Magyarországra kivitt *osztrák áruk vámenteseknek* tekintendők. Ugyanezen év ápril. 30-án pedig értesíté Pálffy magyar kancellárt, hogy ezzel kapcsolatban a magyarországi harminczad szedését is eltörülte.

A magyar kancellária merő fiskalizmuzból ellenezte a reformot; 150,000 forintra tette a veszteséget, mely a kincstár ennek következtében érni fogja, az állami kiadások fedezése pedig a vámbevételi források nélkül bizonytalanná válik, sőt nem átalotta még azt is felhozni, hogy e vámszabadság mellett az osztrák ipari termelés az esetleges magyar verseny következtében még veszteséget is szenvedhet. II. József azonban megmaradt elhatározása mellett és a magyar kincstár esetleges veszteségeit, más módon ígérte megtéríteni.

II.

Lássuk most már a monarchia *külkereskedelmi* viszonyait.

Az *osztrák* örökös tartományok *világforgalmi árucikkei* között főszerepet játszottak a *csehországi üvegipar* termékei, melyek Francia-, Spanyol- és Törökországban, Hollandiában, Portugálban, Olasz-, Lengyel-, Oroszországban, sőt Dániában s a Skandináv félszigeten is keresett árúk voltak. Zinzendorf Károly jelentéséből kitűnik, hogy az 1752. 1768. és 1771. években külföldre kivitt üvegárúk átlagos évi értéke 292,473 forintra rugott. Az 1770-es évek vége felé azonban egyre csökkent a kivitel, a mindegyre növekvő verseny következtében.

A másik tekintélyesebb kiviteli cikk a *vászon* és *fonál* volt. A takácsok számát 24,000-re becsülték. Ezen iparág központja szintén Csehország volt. Az 1786. november 25-iki protocollum szerint 4.000,000 forint értéket képviselt a csehországi vászonkivitel, miből Olaszországra 400,000 forint esett. A durvább vászonfajták még nagyobb keletnek örvendtek az európai piacon, így Lengyelországba 1.770,000, Szász- és Poroszországba 1.490,000 forint árát szállítottak.

A *posztókivitel* már sokkal jelentéktelenebb volt. Bár egyes gyárak jobb hirnek örvendtek, nagyobbyszerű lendületet a kormány minden protekcionizmusa mellett sem nyert, az egész XVIII-ik század folyamán. Különbben az osztrák fogyasztók finomabb posztószükségleteit Franciaország, Németalföld és Anglia elégitették ki. *Bányatermékeket* Mária Terézia uralkodásának első tizedeiben még mindig nagy mennyiségben vittek ki, főleg rezet, higanyt és vasat. A kormány, mely ugyszólván monopolizálta a bányaiipar egyes ágait, külföldi kereskedelmi házakkal szerződést kötött bányatermékei átvételére. Olyan nyerstermékek kivitelét pedig, melyekre a belföldi ipari vállalatoknak szükségük volt, megnehezítette, vagy egyenesen megtiltotta. Ebből viszont a bányatermelőknek volt sokszor veszteségük, midőn esetleg külföldön jobban értékesíthették volna áruikat.

A *magyar borkivitel*, *Szilézia* egyrésznének Poroszországhoz való csatolása óta, a magas vám következtében csökkent; ennélfogva azt *Németalföld* és *Anglia* felé igyekeztek terelni. Társaság is alakult e célra idővel, de úgy látszik nem ért el valami nagy eredményt.

Lengyel- és Oroszországban kelt legjobban a magyar bor. Kivitele azonban nagyobb lendületet már csak azért sem kaphatott, mert az osztrák kereskedelmi hatóságok féltékenyen védelmezték az *osztrák* és *stájer* borokat a magyarországi versenytől s az osztrák tartományokon át a külföldre való szállítást, tiltó vámokkal lehetetlenné tenni igyekeztek. Mária Terézia némileg könnyített a magyar bortermelők helyzetén.

A mezőgazdasági termékek forgalmát egyáltalán, a század közepéig igen megakasztották, a kivittelt egyenesen megtiltották. Kiválóbb közgazdák, mint *Raab* az 1760-as években egyre hangsúlyozták a *gabonakivittel* fontosságát. A gabonapolitika terén mindazonáltal csak 1773-ban állott be változás, midőn a gabonának a tengerpart felé szabad kivittelt biztosítottak. Egyeseknek pl. Brentanonak 100,000 frt előleget is adott a kincstár a gabonakereskedelem folytatására. Lassanként felhagytak tehát, legalább részben, a tilalmi rendszerrel, melynek fentartását azzal indokolták volt azelőtt, hogy az a belföldi gabonahiány legjobb praeventív eszköze. A *fakivittelt* a belföldi szükségletre való tekintettel továbbra is korlátozták.

Belgiojoso gróf vetette fel először egy stockholmi előterjesztésében a *kivitteli jutalmak* eszméjét. Mária Terézia Chotek grófhhoz intézett, 1767. február 17-én kelt kéziratában, azt, a külkereskedelem előmozdítására hathatós eszköznek tartotta. A Commerzienrath ellenkezőleg, többet várt a behozatali tilalmaktól; lehet, hogy pénzügyi szempontokból indult ki, mivel nem állottak elegendő összegek e célra a kincstár rendelkezésére. II. József egynémely cikkre meghonosította a praemium-rendszert.

De a monarchia külkereskedelmi politikájának legtermészetesebb alapja: a saját *tengerparti kereskedelmének* fölvirágoztatásában állott.

Már III. Károly alatt megtették rá az előkészületeket és érdekes, hogy eleinte kétséges volt, hogy vajjon az *osztrák* vagy a *magyarhorvát* tengerpartot tegyék-e a monarchia tengeri kereskedelmének kulcsává.

Halley angol mérnök 1703. márczius 7. és 10-iki jelentésében *Buccarit* tartotta legalkalmasabb tengeri kikötőnek. VI. Károly alatt pedig inkább *Fiumének* adtak fölényt: „da dessen Inwohner weit über die Triestiner in Traffic und Mercantilsachen bis hero sich sehr industriös erwiesen haben“. Végre is Porcia Alfons herczeg véleménye döntött, hogy mind a két várost *szabad kikötőnek* nyilvánítsák. Trieszté lön a páma. Az osztrák kereskedelem általános felvirágzását akarták ezzel előidézni, főkép a szomszédos Stiria, Krajna és Karinthia sokat nyertek. Magyarországra nézve Fiume még többet jelentett, hiszen az osztrák vámpolitika következtében, ez volt külkereskedelmének egyetlen csatornája, de csak megkötött kézzel szemlélhette Trieszt rohamos haladását.

A tengeri kereskedelemben a legközvetlenebb versenytárs Velence volt, mely veszélyeztetve látván érdekeit, mindenféle nehézségeket okozott. De hatalma már a XVII. század óta megszűnt félelmes lenni. Zaklatásai között a legkellemetlenebb az volt, hogy az Adrián hajó-

át kutatási jogával akart élni, a mitől csak hosszás diplomáciai tárgyalások s represszáliák kilátásba helyezése után állott el.

A tengeri kereskedelem ügye tulajdonkép Mária Teréziától kezdve vett igazi lendületet. *Chotek* elnöklete alatt *Triesztben* 1749. október havában bizottság tanácskozott, mely nemcsak a kereskedelmi kérdéseket, hanem a város közigazgatási és pénzügyi kezelését is vizsgálat tárgyává tette. *Chotek* különösen a Levante felé jósolt jövőt a trieszti kereskedelemnek, ha t. i. egyszer a legsürgősebb bajon, a közlekedési vonalak hiányán, segítenek. 1752-ben újra lent járt e bizottság és ezuttal, szeptember 17-től október 2-áig *Fiumében* is tartózkodott. Idevonatkozó jelentéséből kitűnik, hogy a *bormérés* novembertől ápriliséig Fiume város jogát képezte, míg az esztendő többi részében — a velenzeit kivéve — szabad volt a bor behozatal. A bortizednek felét a jezsuiták, a másik felét pedig a társas-káptalan és az ágostonrendiek szedték. A bizottság *szederfa ültetést* és a *selyemipar* meghonosítását, továbbá *hamuzsírgyár* felállítását és egy *hetivásár* engedélyezését ajánlotta a főségnek.

A következő években Mária Terézia buzgó pártfogása mellett egymást érték a hasznos intézkedések, természetesen a becézett Trieszt számára, de azoknak jótékony hatása részben a magyar-horvát tengerpart kereskedelmére is átterjedt. Első helyen említendő a *Bécs-Trieszt* közti ut kiépítése, melynek tetemes költségeit az uralkodó maga viselte. Technikai kivitel tekintetében külföldön is mintaszerűnek tartották e közlekedési vonalat. 1755-ben *tőzsdét* állítottak fel *Triesztben* s kapcsolatosan szabályozták az *alkusz-ügyet*, *csödbrendtartást*, *egészségügyet*; 1758-ban bepedig hozták az új *váltó-eljárást*. Végre már 1756-ban megindultak volt a *tengerjogi* kodifikáló munkálatok, melyek az 1774-iki „*Editto politico di navigazione mercantile*“ alapját képezték.

Egy *bank* felállítása is hathatósan előmozdította Trieszt kereskedelmi érdekeit. A „*Banco di assicurazioni e cambi maritimi*“, melynek 1788-ban helyébe lépett a „*Camera di assicurazione*“ s amely többféle kedvezményben részesült. Így felmentették az örökségi és tőkekamat-adó alól, tengeri kölcsönszerződéseit pedig a váltólevelek jellegével ruháztatták fel.

Ezekon kívül a kereskedelmi tengerészetre alkalmas egyének képzésére *hajósiskolát* állítottak fel. Külföldi tanulmányutra is kiküldöttek ifjakat, de mindennek daczára a 70-es években még mindig nagy volt a panasz a szakképzett hajósok hiánya miatt.

Bár az 1766-iki osztrák vámrendszabály *Trieszt* és *Fiume* szabadságait újra kiemelte, a tengerparti kereskedők magukra nézve többször sérelmesnek találták a vámkezelést. Végre az 1769. április 27-iki nyílt

parancs az egész vámügyet új alapra fektette. Az összes fogyasztási cikkek vámmentesen léphettek be a trieszti területre, nyersanyagok ellenben csak bizonyos mennyiségben, amit a hatóság a belföldi gyárak szükséglete szerint, esetről-esetre állapított meg. Azonban ez utóbbiak csakis a termelőhelyről való kiszállítás alkalmával estek az illető tartomány kiviteli vámja alá, minden más egyéb vám és illeték alól fölmentettek.

Az 1775-iki vámtarifa föntartotta a tengerparton át be- és kivitt áruk vámmentességét, de már a Triesztből az osztrák tartományokon keresztül külföldre szállított cikkek megfelelő behozatali és átviteli vám alá estek. A *trieszti* és *fiumei* gyártmányokra külön tarifát állapítottak meg. Ilyen kedvezményezett áruk voltak a behozatalnál: a rozsólis, vitorlavászon, kötélneműek, viaszgyertyák, cukor; a kivitelnél: bőrök, len, kender, gypju, fonál és czérna. Az 1784-iki tarifa még inkább szaporítá a kedvezményezett behozatali cikkeket, de azokat csakis a tarifán megnevezett tenger melléki gyárakra szorította, minélfogva külön ellenőrzés alá kerültek.

Trieszt elég virágzó ipart üzött. 1766-ban 10 rozsólis gyára volt, melyeknek évi gyártmányai 250,000 forint értéket képviseltek s különösen Boszniába, Szerbiába, Oláhországba, valamint Magyarország és Erdélybe szállítottak. A trieszti marasquino külföldön is szép keletnek örvendett. Voltak továbbá szappan-, kötél-, vitorlavászon-, selyem- és bőrgyárai.

Tekintélyes volt *czukorgyártása* is, melyet azonban *Arnold* és társa monopolizált. E czég ugyanis 25 esztendőre privilegiumot nyert kereskedelmi vállalatok létesítésére és a czukorfinomításra.

A kereskedelmi és ipari vállalkozás összevegyülését észlelhetjük itt is, mint azt, *temesvári társulatnál* láttuk, a foglalkozási ágak között nem volt meg a szoros határvonal. A munkamegosztás e hiánya jellemző a mult század kezdetleges gazdasági viszonyaira. Az *Arnold*-féle kereskedelmi társaság két millió forint alaptőkével alakult meg, 1000 forintra szóló részvényeket bocsátott ki, 25⁰/₁₀₀ azonnali befizetés mellett. Kiváltságos helyzetében természetesen magas czukorárakat szabott, a külföld versenyét pedig a kormány vámtételekkel ellensúlyozta. A fogyasztó közönség panaszára azonban a bécsi udv. Commerzienrath elnöke a bécsi kereskedők ajánlatát fogadta el, hogy t. i. a társulatnak a hamburgi czukorárak szolgálgjanak zsinórmértékül.

1775-ben a társaságnak megengedték, hogy más tartományokban is szervezhessen gyártelepeket.

A tenger melléki ipar fejlődését sokan kettős okból ellenezték. Egyrészt a birodalom egyéb részeinek iparára való tekintetből s legfeljebb a többi belföldi gyár által föl nem használt nyersanyag feidol-

gozását vélték a tengerparton megengedhetőnek; másrészt attól tartottak, hogy a nép, a kézmű- és gyáripar létesítésével eltereltek azon foglalkozási ágaktól, melyekre a természettől inkább van hajlama. „Die Hände dürfen daselbst nicht der Mitwirkung der Handelschaft, Seefahrt und Fischerei geflissentlich entzogen werden“ — így vélekedett a bécsi udvari Bancodeputatio is. Mária Terézia azonban az iparfejlesztést a tengerpartra nézve is fölötte áldásosnak tartotta.

A hajózás előmozdítására a tengerészeknek *hadmentességet*, azon hajósok özvegyeinek pedig, kik legalább 10 évig az osztrák kereskedelem szolgálatában állottak, *nyugdíjat* biztosítottak. Továbbá szakképzett *hajóépítő mesterek* — így pl. Pietro Nocetti 1200 forint fizetéssel — alkalmaztattak államköltségen, hogy idővel e szükséges iparág is kifejlődhessék.

Érdekes, hogy a hajótulajdonosok az *angol hajózási acta* mintájára, hasonló privilegiumokat követeltek a nemzeti hajózás emelése érdekében. De az intendenza pártoló felterjesztésére, találóan jegyezte meg a bécsi Commerzienrath, hogy mindössze 12 ilyen „nemzeti“ hajónál többet aligha tudnának előmutatni; a monarchiának pedig gyarmatok nem állanak rendelkezésére, a melyekre támaszkodva kizárhatná a külföldi államok versenyét. Zinzendorf pedig arra utalt, hogy Velencez mennyit vesztett az idegen nemzetiségű hajók megadóztatásával, míg Trieszt hajóforgalma 1752. óta megnégyszereződött.

Triesztnak nagy előnyére vált, hogy olyan férfiak mozdították elé kereskedelmét, mint Hamilton, Lichnovszky, Auersperg, főkép azonban Zinzendorf és Raab. Különösen ez utóbbi 1760-ban emlékiratot dolgozott ki széles látókörrrel a tengerparti kereskedelemről. Hamilton hangsúlyozta először a *konzulátusok* szervezésének fontosságát. Addig a hiba az volt, hogy a konzuli tisztségek nagyobbbrészt tiszteletbeli állások voltak, fizetés nélkül s leginkább idegenekkel megrakva. A bécsi udv. Commerzienrath nagyon akadémikus értékűnek tartotta a konzuli intézményt és többet remélt a külsőországokban felállítandó nemzeti kereskedelmi házaktól. A mult század közepe óta azonban 18—20 helyen szerveztek konzuli állomást; a legrégebb a raguzai volt 1750-től. II. József pedig 1783-ban elrendelte, hogy ezentúl csak osztrák alattvalók alkalmazhatók konzulokul s fizetésüket is rendezte.

A külkereskedelem emelésére az illetékes körök, a mult század közepe óta, sokat foglalkoztak a *kereskedelmi szerződések* kérdésével is. Csakhogy a védvamosok és a szabadkereskedelem hívei egyaránt elleneztek. Zinzendorf szerint: a kereskedelmi szerződések még bonyolultabbá teszik a kormány kényszerintézkedéseit, melyekkel mesterségesen irányítja a gazdasági élet folyamatát. Chotek egy előterjesztésben —

1761. május havából — szintén kétségbevonta a vámegegyezmények hasznosságát, melyekkel a kereskedelem lekötötték, ami a folyton változó, mozgékony gazdasági élet természetével teljesen ellenkezik.

Spanyolország, Portugal, Francia-, Angolország és Irlanddal a kormány, kereskedelmi szerződések alapján igyekezett a kölcsönös forgalmat biztosítani. Egészben véve azonban az osztrák külkereskedelmi törekvések nem jártak nagy sikerrel. A cseh üveg- és vászonárúk ezen egyezmények előtt nagyobb keresletnek örvendtek, mert főleg a 70-es évek óta egyre érezhetőbbé vált a francia verseny. Különben a kereskedők maguk sem lelkesedtek a közvetlen külföldi összeköttetésekért; ezt bizonyítja, hogy p. Cadix-al nagyrészt Livorno, Genua közvetítésével kereskedtek.

A versaillesi cabinet csak azon föltétel alatt volt hajlandó az osztrák áruknak kedvezményt biztosítani, ha viszont a francziáknak a Belgiumba való kivitel megkönnyítik. Raab sokat várt a Franciaországgal való kereskedelemtől, legfőkép a *gabona* és *sóshal* kivitelét ajánlotta. 1770-ben jelent meg az első marseillei hajó Triesztben.

A londoni követnek Belgiojoso grófnak hosszas közbenjárás után sikerült a parlament engedélyét kieszközölni arra nézve, hogy nemcsak magából Ausztriából, hanem Belgiumból is beviuessenek bort, fannemüeket, hamuzsirt, a mit aztán (Parl. act. Georg. III. CLXXVIII. 1782.) be is cikkelyeztek. A forgalom mindazonáltal jelentéktelen maradt, csakis az amerikaiánál jobb minőségű, főleg magyar *hamuzsír* szerepelt leginkább az angolországi kivitelben. Már a *magyar bor* nem tudott itt piacot hódítani.

A portánál a bécsi kormány a mult század eleje óta folyton igyekezett alattvalóinak szabad kereskedési jogot kivívni. A passzaroviczi és belgrádi szerződések képezték keleti összeköttetésünk alapját.

III. Károly alatt alakult meg az „*Orientalische Compagnie*“, melyet egy 1719. május 27-iki pátensben messzemenő kereskedelmi szabadsággal ruháztak föl. A velencei verseny elfojtását czélozták vele, de nem ért el eredményt. Hasonló kudarcot vallott a század közepén a *Seemann-féle* társaság is. Az egyéni vállalkozásnak már több sikere volt; így pl. egy *Cartovich Ivo* nevű görög 100,000 forint tőkével dolgozott.

A passzaroviczi egyezmény 2-ik pontját, mely szerint *Widdimen* túl csak török hajókon volt szabad az árúkat továbbítani, Mária Terézia uralkodásának folyamán eltörölték, minek következtében a keleti kereskedelem némileg föl is lendült. A török részekből a *Dunán* felhozott árúk közt gyapju, gyapot, fonálnemüek, teveször, bőrök, viaszok és selyem szerepeltek. 1752-ben *Zimony*, *Mehádia* és *Triesztben* keresztül 1.017,756 frt értékű török árut hoztak be, aminék felét ismét külföldre szállították.

Az 1770-es években a törökországi gyapju- és gyapotbehozatalt 5 millióra becsülték.

A mérleg tehát mindvégig passzív maradt, ami rossz színben kezdé feltüntetni keleti kereskedelmünket. Két szempontból igyekezett tehát a kormány aktív kereskedelmet létesíteni, akkép, hogy belföldiek lépjenek a török kereskedők helyébe, tárgyilag pedig a törökországi kivitel emelése által. A közlekedés könnyítését is tervbevette, nevezetesen czélszerűbb *hajóépítkezést* akart meghonosítani. Mária Terézia 1765-ben melegen pártolta *Hopp* mainzi hajóépítész munkálatait. *Klemann* Miklós volt az *első* osztrák, ki 1768-ban hajórakományával Bécsből Törökországba eljutott. II. József alatt már két nagyobb vállalat alakult meg ugyanilyen szándékkal, a *Fries*- és a *Willeshofen*-féle társaság. Az utóbbi sokféle kedvezményben részesült: így pl. az állami gyáraktól 1^{1/2} évi hitelt kapott, a kivitelre szánt áruk pontos megjelölése mellett vámmentességet is nyert. A kormány tetemes segítsége daczára ez a társulat is rövid idő múlva feloszlott, úgyhogy 1771-ben egy irat már mindössze csak 2 kereskedőről tud, hogy a keletre exportál. Magyarország agrár állam lévén, természetesen még kevésbé léphetett kereskedelmi összeköttetésbe a hasonló jellegű országgal.

Nagy elégületlenséget szült, hogy a *törökországi kereskedők* nemcsak a sokadalmak és vásárok idején, amire jogosítva voltak, hanem állandóan, az egész éven keresztül kereskedtek áruikkal. Főkép Magyarországon, ahol a magyarság kereskedelmi téren alig szerepelt. Sérelmesnek tartották magyar részről, a törökországi *állatbehozatalt* és annak eltiltását követelték a bécsi udvari kamarától. Ez késznek is nyilatkozott arra, hogy vámvizsgálatok, vesztegzári intézkedések és tartományi illetékek kirovása által segít a bajon, de másrészt leplezetlen önzéssel kifejezte, hogy éppen ez a török verseny a legalkalmasabb, tulságos árképződések ellensúlyozására s Bécsnek olcsó hussal való ellátására. A bécsi Commerzdirectorium tárgyilagossabban nyilatkozott; szerinte a török behozatal a magyar gazdaság ezen egyetlen virágzóbb ágát végleg tönkre is teheti, a külkereskedelmi mérleg pedig még nagyobb passzivitást fog mutatni. Kaunitz külügyminiszter azonban a passzaroviczi szerződés további változatlan fentartása mellett döntött.

A birodalom külkereskedelmének harmadik főiránya *Lengyel- és Oroszország* felé huzódott. A mult század első felében *Boroszló* közvetítette a lengyel-osztrák áruforgalmat. A behozatali cikkek között főleg viasz, méz, nyersbőrök, szörmék, gyapju és durvább vászonneműek a kivitelnél: posztó, viaszkosvászon, írópapír, tengermelléki olaj szerepeltek.

Szilézia elszakítása után Mária Terézia kormánya a lengyel áruforgalmat az osztrák tartományokon át iparkodott irányítani. 1750-ben kezdődtek

meg a kölcsönös tárgyalások erre nézve, de még 1763-ban sem tudtak megállapodásra jutni. A bécsi Commerzienrath valami, Boroszlóval lehetőleg versenyképes várost kívánt emporiumként kijelölni, hová vámkedvezményvel hozassanak be a lengyel áruk s viszont a belföldi ipari termékek is biztos piacot nyerjenek. Eleinte *Troppauba* tervezték a forgalom kölcsönös lebonyolítását, a *felsőmagyarországi* kereskedőkre is számítván. Az illető hely részére a kereskedelmi hatóságok, a teljes kereskedelmi szabadság mellett, ellentétben a bécsi udvar agyonkatholizáló irányával, még szabad vallásgyakorlatot, valamint a személyi szolgáltatásoktól való mentességet is kívántak biztosítani.

Mária Terézia 1774. szeptember 9-iki nyílt parancsában *Teschent* ruházta föl e kiváltságos állással. Egyszersmind évenként kétszer, április- és szeptemberben sokadalom tartását is engedélyezte. A következő év tavaszán tartották meg az első sokadalmat. Külön bizottság ment a helyszínére, hogy a kereskedelmi alakulásokat megfigyelje. De Eger jelentése szerint az egész ügy kudarczot vallott. Általános részvétlenséget tanusítottak a lengyel kereskedők; a galicziai zsidók pedig, kikre nagyon számítottak, igen drágálták az osztrák gyártmányokat. A linezi gyár igazgatóját, Sorgenthalt küldték tehát tanulmányutra, hogy a galicziai gazdasági viszonyok közvetlen megfigyelése alapján tegyen előterjesztést, mikép segíthetne a kormány a bajon. Mind e fáradozás daczára a második sokadalmat is csak gyöngén látogatták.

Némelyek azt ajánlották, hogy magas átviteli vámokkal akadályozzák meg a *lipcsei* piacról való árubeszerzést. Sokkal higgadtabban ítélt azonban a galicziai kanczellária, hangsúlyozván, hogy *Lipcse* és *Boroszló* nagyobbmértvű forgalmát az áruk olcsósága és választékának köszönheti, továbbá hogy ott a galicziai kereskedők nagyobb hitelt is élvezhetnek.

Az osztrák kormánynak itt ugyanazt a politikáját észlelhetjük, melyet a magyarországi kereskedőkkel szemben alkalmazott, mikor minden áron Bécsbe kényszerítette őket. A protekcionisztikus állami beavatkozás azonban itt sem képes a természetes gazdasági törvények szerint alakuló kereskedelem folyamatát erőszakkal megváltoztatni. A tescheni kísérletezéssel tehát lassanként végleg felhagytak.

Meg kell még emlékeznünk némely exotikusabb vállalkozásról.

Mayersbach kereskedelmi tanácsos 1755-ben az angol „East India Company“ mintájára szabadalmazott *keletindiai* kereskedelmi társulat szervezésének tervét dolgozta ki. A Commerzienrath azonban ezt szkeptikusan fogadta, hivatkozván a gyarmatkereskedelem nagymértvű passzivitására.

A hetvenes évek elején Delplang nevű hollandi, Triesztből *Chinába* akart árukat kivinni. Zinzendorf 1771. december 11-én, erről szóló

votumában kifejté, hogy a gyarmatkereskedelem ellen elvi kifogásai ugyan nincsenek, ám fektessék be tőkéjüket a vállalkozóbb szellemek ilyen messzemenő spekulációkba, de az állam azokban maga ne vegyen részt, mert a szomszédos országokkal való forgalom közvetlenebb haszonnal kínálkozik.

Bolts, az angol társaságnak volt alkalmazottja, 1774-ben Belgiojoso londoni osztrák követ közbenjárására azokon a helyeken akart kereskedelmi telepet létesíteni, amelyek azelőtt az ostendei társulat birtokában voltak s egyszersmind állami támogatást kért kereskedelmi vállalatának szervezésénél. Különösen Raab karolta föl ezt az eszmét, kiből Bolts tapasztalatai bizalmat keltettek. A gyarmati kereskedelemben a mérleg passzivitását, szerinte, azzal lehetne ellensúlyozni, ha Trieszt a behozott áruk egyrésztét ismét külföldre szállíttatná és így a kontinens gyarmatáru szükségletét részben az osztrák emporiumból elégitené ki.

Mindezek a tervek és számítások azonban nem váltak be. Bolts 1777-ben a nyert szabadalom alapján megindítá ugyan vállalatát, de az aránytalan beruházások következtében 10 milliónyi vesztesége volt. Mindazonáltal 1782-ben főleg hollandi tőkével újabb társulatot szervezett, ügynökségei Európának 21 kereskedelmileg fontos helyén ágaztak el.

Ugyanezen időben Proli Károly *Chinára* és *Afrikára* nyert kizárólagos kereskedelmi jogot. Mindkét vállalkozás megint sikertelen maradt.

A kormány a keleti kereskedelem előmozdítására, ezeknek feloszlása után, nem is adott többé szabadalmat ilyen társasvállalatoknak. Egyes külföldiek azonban, kik Triesztben *India* felé kereskedtek kitüntetésekben részesültek s indigenátusi jogot is nyertek.

Észak-Amerikával Weinbrenner bécsi. kereskedő kísérelt meg 1783-ban kereskedelmi összeköttetést. Egy évre Beelen bárót is kiküldötték kereskedelmi tanácsosi címmel, hogy e téren közbenjárjon. Társulat is alakult 1785-ben „Oesterreichisch-Amerikanische Handelsgesellschaft“ czimen. Igazgatói Strahlendorf, Belletti, Maffei és Simpson voltak, de ez a társulat is a többiek sorsára jutott. Beelen küldetésének se volt eredménye, minek következtében az osztrák konzulátusnak Philadelphióban való fölállításától is elállottak.

Ezek röviden ama tanulságok és tények, amelyeket a Mária Terézia és II. József alatti bel- és külkereskedelemről, a *Beer* könyvéből levonhatunk. E kereskedelmi politika tüzetesebb bírálatát, az eredmények egybevetését, összefoglalását azonban hiába keressük nála. De ez már, jórészt nem *Beer* hibája, hanem főleg abban rejlik, hogy — mint maga is panaszkodik — e korszakról igen kevés statisztikai adat maradt fenn, ami pedig megvan, azt viszont az akkor uralkodó rendszer elvei teszik megbizhatatlanná.